
”Butikkerne er lukkede, fordi luften er syg” – om børn, pædagoger og corona efter genåbningen af børnehaverne

---

Af **Grethe Kragh-Müller**
*lektor, cand.psych., autoriseret specialist i
børnepsykologi, DPU, Aarhus Universitet*

Artiklen præsenterer resultaterne fra en undersøgelse, foretaget i maj 2020, hvor formålet var at kortlægge betydningen af den nye dagligdag i daginstitutionerne samt børnenes reaktioner på at vende tilbage til børnehaven efter coronanedlukningen.

Undersøgelsen viste, at de ændrede betingelser for det pædagogiske arbejde medførte en lang række begrænsninger for at opnå en god pædagogisk kvalitet i dagligdagen, men også nye muligheder. Børnene viste sig overordentlig tilpasningsdygtige, men havde mange spørgsmål og bekymringer om situationen. Undersøgelsen giver følgende implikationer for praksis:

Når betingelserne for daglig praksis i daginstitutionerne ændres, giver det mulighed for at få øje på og reflektere over, hvilke strukturer og rutiner der bedst fremmer børns muligheder for trivsel, læring og udvikling, så man ikke fastholder gamle strukturer og rutiner af vane.

Som et indspark i normeringsdebatten og til organisering af pædagogisk arbejde påpeger undersøgelsen,

at små grupper og få faste voksne giver bedre pædagogisk kvalitet.

Det er vigtigt, at forældre og pædagoger er opmærksomme på ikke at trække for store veksler på børns tilpasningsdygtighed, samt at lytte til og kommunikere med børn på en alderstilpasset måde om deres oplevelser og tvivl. Disse pointer er vigtige, så børnene får mulighed for at se en mening med og forholde sig til omverdenen, herunder særlige forhold som corona.

Indledning

I marts blev danske daginstitutioner lukket ned på grund af corona. Da daginstitutionerne åbnede igen, var det med en lang række krav i forhold til at begrænse coronasmitte. Der var ingen erfaringer at bygge på, og mange overvejelser om, hvilken betydning den nye situation ville få for børnene.

Der var kritiske røster i den offentlige debat i forhold til genåbningen, bl.a. i Jyllands-Posten (2020) og Nordjyske Stiftstidende (Sørensen, 2020). Forældre var bekymrede, både i forhold til om børnene ville blive smittede, og i forhold til de retningslinjer for genåbning, de modtog fra deres børns daginstitutioner. Retningslinjer om at børnene ikke nødvendigvis ville blive mødt af kendt personale, at børn skulle afleveres ved lågen, eller at legepladsen ville blive opdelt i små afsnit af 125 meter hegn, hvor børnene skulle opholde sig i små grupper bestemt af pædagogerne (Kjær, 2020).

Efter åbningen rapporterede forældre om håndeksem og røde hænder hos børnene, at børnene savnede deres faste venner, der nu var i andre grupper, om børn der blev råbt af, hvis de glemte reglerne, og om påbud fra børnehaven om at sørge for, at også treårige husker at holde afstand.

Mange var også bekymrede for, om børnene ville udvikle angst og tvangssymptomer som følge af megen håndvask og tale om sygdom og død.

Der kom vejledninger om, hvordan man kunne forholde sig til og hjælpe børnene – f.eks. Børneringen (2020) og i Fagbladet FOA (Hansen, 2020). Sundhedsstyrelsens retningslinjer (2020) var omdiskuterede i forhold til en delvist manglende pædagogisk og psykologisk forståelse af børn, deres udvikling og måder at forstå og reagere på (Kjær, 2020).

Da der ingen direkte forskning var til rådighed på feltet, syntes det oplagt at undersøge, hvordan det gik med genåbningen af daginstitutionerne – dels i forhold til hvordan det var for pædagogerne at skulle tilrettelægge og navigere i situationen, og dels i forhold til hvilke begrænsninger, bekymringer og eventuelle muligheder, den nye situation bragte med sig. Et vigtigt spørgsmål var også, hvordan det var for børnene at vende tilbage til en ny og usikker situation – ikke mindst på baggrund af den turbulente situation, som coronakrisen generelt medførte samfundsmæssigt set. Hvilke reaktioner var der hos børnene? Kunne de huske og følge de mange regler? Forstod de den nye situation, de nye regler og retningslinjer, og hvordan forstod de begrebet corona? Blev børnene utrygge og angste?

Der blev derfor foretaget en mindre spørgeskemaundersøgelse i maj 2020 af lektor Grethe Kragh-Müller og lektor Lea Ann Christenson i samarbejde mellem DPU Aarhus Universitet og Børneringen. Formålet

var at kortlægge børnenes reaktioner på at vende tilbage til daginstitutionerne efter nedlukningen, samt betydningen af den nye dagligdag i institutionerne.

Teori og metode for undersøgelsen

Teoretisk blev der taget udgangspunkt i en sociokulturel udviklingsforståelse med begreber fra den kritiske psykologi. Menneskets liv og udvikling ses inden for denne teoriramme indlejret i det omgivende samfund. Gennem udviklingen tilegner mennesket sig kendskab til sig selv som person og det omgivende samfund. Det lille barn fødes intentionelt og socialt rettet og danner gennem livet mening samt handler ud fra sin forståelse af verden og de handlemuligheder, der er til stede i denne (Dreier, 2008). Mennesket påvirkes af omgivelserne, men i en gensidig, dialektisk proces, hvor mennesket også påvirker dette (Jartoft, 1996). Kritisk psykologi betegnes som en subjektvidenskab, idet der lægges vægt på at forstå menneskers oplevelser ud fra et førstepersonsperspektiv.

Daginstitutionen som handlesammenhæng er en del af samfundets struktur. En handlesammenhæng udgør en struktur af betingelser med en række muligheder og begrænsninger for subjekters udfoldelse i den konkrete dagligdag (Dreier, 2008). Handlesammenhænge kan f.eks. være familier, daginstitutioner, skoler o.l. Genåbningen efter coronanedlukningen gav en række nye betingelser for hverdagen i danske daginstitutioner.

Metodisk blev der udsendt et spørgeskema til en række daginstitutioner, og det blev besvaret af pædagoger. Spørgeskemaet bestod af åbne spørgsmål, hvor pædagogerne blev bedt om at beskrive med egne ord, hvilke nye betingelser, herunder både begrænsninger og muligheder i børnehavens daglige liv, coronasituationen havde ført med sig, samt hvil-

ken betydning dette havde fået for pædagoger og børn i hverdagen.

Når spørgeskemaet var udformet med åbne spørgsmål, var det, fordi hensigten med undersøgelsen var at komme i dybden analytisk i belysningen af de ønskede områder. Der blev derfor anvendt en kvalitativ tilgang i bearbejdningen af spørgeskemaerne.

I bilag 1 uddybes metoden for undersøgelsen, og der gives demografiske data for de deltagende institutioner og pædagoger.

Nye daglige betingelser i børnehaven

Alle deltagende pædagoger beskrev en meget forandret dagligdag med ret så forskellige betingelser for dagligdagen sammenlignet med tiden inden coronanedlukningen. Det varierede fra institution til institution, hvor omfattende ændringer der var tale om.

Sammenholdes svarene, viste det sig, at mere rengøring var den mest omfattende ændring af de daglige betingelser – regler om håndvask, tid der gik med håndvask og med at få børnene til at vaske hænder – nogle steder hver anden time, og altid, når børnene ankom og gik hjem. Meget tid gik med at vaske og spritte legetøj og borde af samt at vaske toiletter.

”Vi har gjort mere rent, vasket borde, hylder, vægge. Vi har fået en vask på legepladsen. Badeværelse, to toiletter og to håndvaske har været benyttet af et barn ad gangen. Legetøj – f.eks. hulahopringe, sippetov, frisbee'er og bolde er blevet sprittet af to gange dagligt. Perler, farver og modellervoks er lagt i poser med det enkelte barns navn.”

Forældrekontakten var ændret. Forældrene måtte ikke komme ind i institutionerne, hvorfor børnene blev afleveret ved døren/lågen til legepladsen, hvor

pædagogerne tjekkede børn ind og ud. Ofte måtte forældre og børn vente, så der ikke var for mange børn, der skulle afleveres samtidig.

De nye retningslinjer gav meget anderledes legebetingelser for børnene. Coronareglerne handlede ikke mindst om at holde afstand og ikke at være for mange mennesker sammen. I stort set alle institutioner var børnene delt op og måtte kun være sammen med en mindre gruppe børn og en fast voksen. Flere institutioner havde ændret åbningstid – f.eks. fra 8 til 15 – for at frigive en voksen pr. børnegruppe. I nogle institutioner måtte børnene ikke møde i børnehaven hver dag.

Der var ikke tilstrækkelig plads inde, hvorfor børnene måtte være udenfor. Nogle børnehaver havde telt på legepladsen. For at hindre, at for mange børn legede sammen, var legepladsen ved hjælp af bånd delt op i zoner, og børnene måtte kun være sammen med deres lille gruppe i den zone, de havde fået tildelt. Enkelte pædagoger angav, at der ikke var behov for opdeling, fordi børnene alligevel legede i mindre grupper. I en børnehave tilbød de voksne aktiviteter forskellige steder på legepladsen, så børnene blev delt op i mindre grupper på denne måde.

I nogle børnehaver blev der gået mange ture ud af huset – dog gåture, idet offentlig transport ikke var mulig med de givne begrænsninger.

Det meste legetøj var sat væk. Puderum var lukket. Nogle steder havde børnene en lille kurv med legetøj, der blev skiftet ud hver dag. Andre steder havde børnene kun adgang til plastiklegetøj, fordi dette kunne maskinvaskes. En institution havde afsat en medarbejder til løbende at vaske legetøj og spritte af. Andre pædagoger beskrev, hvordan legetøjet på skift var i tre dages karantæne.

Børnene stod/sad i kø med afstand for at vaske hænder. Morgenmad var afskaffet. Pædagogerne hentede og serverede frokost. Børnene spiste med afstand, og selvhjulpethed ved måltider var forbudt:

”Børnene skal sidde med afstand ved måltider, som foregår udenfor, og de må ikke være selvhjulpne.”

Børn og pædagoger vendte således tilbage til børnehaven til en række ændrede betingelserne for dagligdagen – betingelser der på en række områder udfordrede den pædagogiske kvalitet i institutionerne. Pædagogerne havde travlt med at opretholde kravene til hygiejne, og deres betingelser for kontakt med forældre og børn var forandrede, fordi forældrene ikke måtte være i institutionerne. Børnene måtte kun være i små faste grupper med en fast voksen. Der var meget lidt legetøj, børnene måtte ikke være inde, og legepladser var opdelt i zoner.

Betydningen af de ændrede betingelser for dagligdagen i børnehaven

De overordnede betingelser i den handlesammenhæng, som daginstitutioner indeholder, kan have forskellig betydning for pædagogerne og børnene i den konkrete dagligdag i daginstitutionen, både som følge af lokale betingelser og afhængigt af, hvordan de opleves og håndteres forskelligt af pædagogerne (Dreier, 2008).

Undersøgelsen viste ret så store forskelle institutionerne imellem, hvad angår den betydning pædagogerne tillagde de ændrede betingelser. Variationen syntes ikke knyttet til, hvilken kommune institutionen lå i, men var mere lokal i forhold til, hvordan den enkelte institution oplevede og forvaltede de nye betingelser.

Pædagogerne fra fem institutioner mente f.eks., at de coronarelaterede ændringer ingen eller kun ringe betydning havde for dem i dagligdagen i institutionen. Andre pædagoger beskrev omvendt, at de givne retningslinjer på en række områder havde en begrænsende betydning for børnenes muligheder for trivsel og udvikling og dermed for den pædagogiske kvalitet. Særligt den første tid efter genåbningen var vanskelig og travl:

”Vi voksne skulle vænne os til en ny hverdag med andre opgaver, f.eks. rengøring, ændringer ved spisning, ændrede mødetider, manglende pauser og en lang række andre forhold. Nogle børn har været meget kede af det ved afhentning, hvor forældrene normalt bliver og får en kop kaffe.”

Det krævede tid at få styr på regler om håndvask, vask af legetøj og inventar. Håndvask og toiletbesøg tog meget tid fra børnenes lege og aktiviteter. Nogle pædagoger understregede, hvor dygtige børnene var til at sidde i kø i lang tid med afstand og vente på at vaske hænder.

Samarbejdet med forældrene har betydning for den pædagogiske kvalitet i en daginstitution. En del pædagoger beskrev, hvordan det tog tid at forholde sig til skiftende krav fra myndighederne og forvalte disse i forhold til forældrene, samt at dette betød, at relationen til og samarbejdet med forældrene blev mere distant og præget af, at pædagogerne fik en kontrolfunktion ift. forældrene:

”De mange regler, der hele tiden ændres, giver frustrationer for alle. Det er ikke rart at komme et sted, hvor man er bange for at gøre noget forkert. Børnene retter på hinanden og deres forældre, alle er usikre og forvirrede. Det er ikke rart at fortælle forældre, at de ikke må tage lillebror

med ind i institutionen, eller at barnet skal testes, før det må komme. Det kan skabe en distance til forældrene.”

I forhold til det pædagogiske arbejde beskrev en række pædagoger, hvordan det på den ene side var en fordel at være sammen med en lille gruppe børn hele dagen (uddybes senere). På den anden side betød dette, at der ikke var tid til møder, planlægning af pædagogiske aktiviteter og slet ikke tid til at følge op i forhold til børn med særlige behov.

De overordnede betingelser havde også betydning for pædagogernes arbejdsmiljø. Der var pædagoger, der fandt det stressende med de nye rutiner og strukturer. Andre fik ondt i ryggen af at sidde så meget på græsset og jorden på legepladsen. Mange beskrev problemer med tørre hænder og håndeksem.

Ifølge pædagogerne havde de nye betingelser på en række områder negativ betydning for børnene:

”Børnene har ikke så mange frie valg. De kan ikke vælge, hvem de vil lege med. Der er ikke ret meget legetøj og materialer. De må ikke selv hente deres madkasse eller selv tage mad.”

Mange børn blev trætte af at gå tur hele tiden og kun lege ude. Mange børn savnede at kunne være sammen med deres venner i andre grupper.

Særligt retningslinjerne vedrørende afstand gav problemer i forhold til, hvordan man som voksen både kan opretholde nærvær, tryghed og trøst til børn og samtidig holde afstand. Ligeledes hvordan børn vil opfatte de voksnes eventuelle afvisninger eller usikkerhed. De fleste pædagoger beskrev, at det ikke kunne lade sig gøre at holde småbørn på afstand, hvorfor de fortsatte med at have fysisk kontakt med børnene, som de plejede. Andre forsøgte ikke at

have børnene for tæt på ansigtet, f.eks. hvis de havde behov for trøst:

”Jeg har været meget opmærksom på at tage barnet op på skødet med ansigtet væk fra mig, fremfor ansigt til ansigt.”

Der var store forskelle mellem de deltagende institutioner i forhold til, hvor stramt man fastholdt retningslinjer om at holde afstand. Nogle institutioner holdt fast i retningslinjerne. Hvis f.eks. et barn var gået væk fra sin gruppe for at lege med venner i en anden gruppe, blev barnet hentet tilbage med beskeden ”her må du ikke være”. Andre steder blev barnet afledt: ”Kom, så skal du se, hvad jeg har fundet.” Igen andre institutioner valgte at prioritere god hygiejne og vende ryggen til, hvis et barn f.eks. forsvandt fra sin gruppe for at lege med et barn fra en anden gruppe:

”Vi måtte hurtigt ændre rammerne, så børnene kunne være sammen med deres favoritvokse eller bedste ven. Bånd der var sat op på legepladsen for at dele op, overså de og kravlede under, derfor lukkede vi også øjnene i stedet for at irttesætte børnene.”

Samlet fremgik det af analysen, at de coronarelaterede regler og retningslinjer på en række områder havde central betydning for det pædagogiske arbejde og for den pædagogiske kvalitet i dagligdagen.

Der var færre muligheder for udforskning og lege i de fysiske omgivelser samt færre stykker legetøj og materialer til rådighed for selvinitierede aktiviteter for børnene. Relationerne mellem børnene og de voksne var begrænset af den megen tid, pædagogerne måtte bruge på at overholde regler og retningslinjer om hygiejne. De voksnes tvivl omkring at opretholde nærhed i relationen til børnene har uden tvivl påvirket børnene, fordi børn i højere grad end voksne aflæ-

ser de nonverbale og kropslige signaler i kommunikationen. Børnenes muligheder for at opretholde de for børn så vigtige legerelationer til deres venner var begrænsede, fordi børnene ikke måtte lege på tværs af deres grupper.

Ifølge Vygotskij (Lindqvist, 2004) er det de voksne, der formidler det omgivende samfund til børnene. Derfor har det stor betydning for børnene, hvordan de voksne forvalter de overordnede betingelser i dagligdagen i børnehaven.

Det er beskrevet, hvordan regler og retningslinjer blev tillagt forskellig betydning og forvaltet forskelligt i de enkelte institutioner og med forskellige begrundelser. I nogle institutioner blev der lagt fokus på at overholde regler og retningslinjer. Når børn f.eks. blev hentet tilbage til deres egen gruppe, blev det begrundet med at overholde de givne retningslinjer. I et mindre antal institutioner blev der lagt vægt på at afveje, hvordan man kunne opretholde sikkerheden i institutionen i forhold til coronasmitte, men samtidig forsøge at opretholde en vis pædagogisk kvalitet i dagligdagen. Begrundelsen for i nogle situationer at vende ryggen til, når børn søgte deres venner i andre grupper, eller fortsat at give børnene kram, var således med henvisning til den pædagogiske kvalitet og dermed børnenes muligheder for trivsel, læring og udvikling.

Nye tider – nye muligheder

De ændrede daglige betingelser i børnehaverne medførte ikke kun begrænsninger og udfordringer. Et af hovedresultaterne af undersøgelsen var, at samtlige deltagende pædagoger understregede, at opdelingen af børnene i mindre grupper med en fast voksen havde øget den pædagogiske kvalitet i relationerne mellem pædagogen og børnene, men også på nogle områder mellem børnene indbyrdes – her

særligt i forhold til dannelse af nye venskaber og inklusion af børn i børnefællesskabet.

Ni institutioner rapporterede om at have 1/3 eller færre børn i grupperne end normalt, eksempelvis 5 børn i grupperne mod normalt 23. Seks institutioner havde halvt så mange børn i grupperne. To børnehaver havde først efter genåbningen delt børnene op i mindre grupper. To børnehaver angav at have samme antal børn i grupperne.

Udover at have færre børn i grupperne, havde pædagogerne ikke andet arbejde at forholde sig til end at være sammen med børnene, idet møder, planlægning og andre administrative opgaver var aflyst, så det var muligt at bemante de mange grupper med få børn. Alle pædagoger beskrev en kæmpe gevinst pædagogisk set i forhold til at kunne indgå i omsorgsfulde og nære relationer med børnene:

”12 børn og to voksne var klart de bedste dage i mine mange år som pædagog. Vi havde tid til nærvær, aktiviteter og leg. Børnene skulle ikke kæmpe for at få en voksens opmærksomhed. Vi blev ikke forstyrret af forældre eller kolleger, men kunne bruge al vores energi på børnene. Alle kom til orde – alle blev lyttet til og hørt!!! At se, hvad vi kan gøre sammen med børnene, har været guld værd.”

Midt i de mange udfordringer var det en væsentlig beskyttende faktor for børnenes trivsel og udvikling, at pædagogerne var sammen med færre børn og havde tid til at indgå i udviklingsfremmende relationer med dem. Det skyldes, at det er centralt for pædagogisk kvalitet og dermed for børns trivsel og udvikling, at den voksne har tid til nærvær, omsorg, kommunikation og at indgå i udviklende aktiviteter med børnene (WHO, 2004; Ringsmose & Kragh-Müller, 2014).

Også de udsatte børn og børn med særlige behov profiterede af de mindre grupper:

”Jeg kan gå i dybden med sprogstimulering med de børn, der har udfordringer. Flere børn har fundet ro ved ikke at skulle forholde sig til så mange børn. Det har medført, at børnene er begyndt at blomstre og tilegne sig nye kompetencer.”

Pædagogerne understregede, at børnene trivedes i de små grupper. Børnene havde færre konflikter indbyrdes, og tilbageholdende børn blomstrede op. Mange børn fandt gode venner – et forhold, der har stor betydning for børnenes trivsel, udvikling og læring i børnehaven (Kragh-Müller & Isbell, 2010). Eftermiddagene blev beskrevet som mindre stressende for både pædagoger og børn, fordi de var i den samme lille gruppe med sin/sine voksne om eftermiddagen.

”Vi er alle voksne til stede hele dagen, så vi også om eftermiddagen kan være til stede med børnene. Børnene oplever ikke at blive ’sendt videre’ – ”så, nu må du lige komme over at sidde ved Christina, for nu skal jeg hjem” eller ”nu skal I finde et andet sted at lege, for nu lukker jeg pudrummet”. Den lille gruppe følges ad hele dagen – vi finder ud af, hvad vi vil lege, vi rydder op og trøster. Legene kan nå at blive store, hvis man kan lege sammen en hel dag.”

Mange pædagoger beskrev, hvordan de små grupper førte til en tættere og mere anerkendende relation mellem pædagoger og børn – et forhold, der har stor betydning for pædagogisk kvalitet (Bae, 2017; Kragh-Müller, 2012).

Den anderledes måde at organisere dagligdagen på og den trivsel, dette medførte for børnene, fik flere pædagoger til at reflektere over baggrunden for bør-

nehavens daglige organisering og rutiner i forhold til pædagogisk kvalitet før coronanedlukningen. En refleksion der nogle steder medførte omorganisering til mere fleksible måder at tilrettelægge dagen på i stedet for at fastholde bestemte rutiner. Andre pædagoger beskrev, at der efterfølgende blev arbejdet på at vedligeholde mindre grupper med faste voksne på grund af de pædagogiske gevinster dette gav:

”Vi har tænkt på en anden måde og set nye muligheder.”

Aflevering af børn ved lågen gav en række problemer, f.eks. i forhold til de mindste og de nye børn. For mange børn og forældre blev afleveringen dog lettere. Inden nedlukningen afleverede forældrene deres børn på stuerne i børnehaven. I en sådan situation kan det være svært for et lille barn at overskue alt det, der finder sted og komme ind i en leg, hvilket kan betyde, at barnet bliver usikker og ikke vil have, at forældrene går. Efter genåbningen blev barnet modtaget af en fast pædagog, som hjalp med at sige farvel og følge barnet hen til dets gruppe. Dette gjorde afleveringen lettere for både børn og forældre. Selv om det at aflevere ved lågen var svært for mange, var det at blive modtaget og få støtte i overgangen en fordel.

Børnenes forståelse af et ændret børnehaveliv og corona

Ved genåbningen var der bekymring for, hvilken betydning de ændrede betingelser ville få for børnene. Derfor var der spørgsmål i spørgeskemaet om, i hvilken udstrækning børnene forstod og var i stand til at følge de nye regler og retningslinjer, hvordan de forstod corona som fænomen, hvilke spørgsmål børnene stillede om corona, samt om børnene viste tegn på utryghed eller angst under de ændrede betingelser.

Metodemæssigt skal det bemærkes, at det, som følge af coronarestriktioner, ikke var muligt at foretage interviews med børnene. Denne undersøgelse bygger således på de voksnes gengivelse og fortolkning af børnenes reaktioner og kommentarer, hvor børnenes egne udsagn ville have givet et bedre billede af deres oplevelser. For at komme så tæt på børnenes oplevelser som muligt, blev pædagogerne bedt om at skrive mange eksempler på spørgsmål og kommentarer fra børnene i spørgeskemaet. Der var stor variation mellem institutionerne på, hvor mange eksempler på børneudsagn besvarelsener rummede – lige fra ingen – ”børnene har ikke sagt noget” – til mange eksempler på spørgsmål og kommentarer.

I dag er børnehaven den kontekst, hvor leg og venskaber udfolder sig i børnelivet. Alle deltagende pædagoger beskrev da også, hvordan alle børn derhjemme under nedlukningen havde savnet deres børnehave. En betydningsfuld information – ikke mindst set i forhold til debatten om hjemmepasning af børn. Børnenes glæde over at vende tilbage til venner og pædagoger har givetvis virket som en beskyttelsesfaktor for børnene midt i de modsætningsfyldte betingelser i børnehaven efter genåbningen.

Såvel børn som voksne forsøger at forstå og finde mening i omverdenen (Dreier, 2008). Corona som fænomen har budt på usikkerhed og tvivl hos voksne verden over, hvilket børn næppe kan undgå at mærke. Omvendt er småbørn optaget af nuet. De forsøger at forstå de nære forhold i omverdenen, hvorfor de må forventes ikke at være så opmærksomme på alle de omvæltninger, corona har forårsaget. Dog har corona haft konsekvenser både samfundsmæssigt set og langt ind i den enkelte familie, hvorfor børnene ikke har kunnet undgå at høre om og blive påvirket af fænomenet. En del pædagoger beskrev da også, at børnene hjemmefra havde hørt meget om corona.

Et så abstrakt fænomen som corona, der handler om virus, smitte, afstand, sygdom og død, vil mestendels være umuligt for et lille barn at forstå. Børn under skolealderen har en række begrænsninger i deres måde at forstå omverdenen på, både fordi menneskehjernen er mange år om at udvikle sig, og fordi barnet har begrænsede erfaringer at trække på, når det skal forsøge at forstå og se en mening med et givet forhold.

Hvis man forstår kognitiv udvikling ved at sammenligne hjernen med en computer, vil hjernen (som en computer) modtage information fra omverdenen, bearbejde denne og handle på baggrund af denne (Cole, Cole & Lightfoot, 2005). Det lille barn har udfordringer på alle niveauer af informationsbearbejdningsprocessen. Småbørn kan f.eks. kun overskue en information ad gangen, selv om det ville være relevant at inddrage flere informationer for at forstå den givne situation (DeHart, Sroufe & Cooper, 2000). Småbørn kan måske godt huske, at man skal vaske hænder for ikke at smitte hinanden, men hvorfor skal vi vaske legetøj? De kan ikke koncentrere sig længe nok til at få alle informationer med i en given situation. Da både korttids- og langtidshukommelsen ikke er så udviklet hos småbørn, har de svært ved at huske og kombinere de modtagne stimuli med anden information. Da børnene ikke har så mange erfaringer i langtidshukommelsen, er der ikke så megen viden at forbinde den nye information med. Barnet transformerer desuden stimuli langsomt og har ikke udviklet strategier til at lære og huske (Cole, Cole & Lightfoot, 2005).

Dette betyder bl.a., at småbørn ikke kan tænke abstrakt, har svært ved at forstå forholdet mellem årsag og virkning, har svært ved at skelne mellem fantasi og virkelighed, har svært ved at inddrage tidligere erfaringer i nuet, og endelig handler småbørn, før de tænker, bl.a. fordi de eksekutive funktioner i hjernen

endnu ikke er så udviklede hos det lille barn (Kragh-Müller & Kragh-Müller, 2004).

Det kunne med denne baggrund antages, at det ville blive svært for børnene at forstå og forholde sig til de nye betingelser i børnehaven efter genåbningen og svært for dem at forstå corona som fænomen. Men hvordan så det så ud?

Det var centralt i undersøgelsen, at børnene var tilpasningsdygtige i en grad helt ud over, hvad der er sundt for deres trivsel, læring og udvikling.

Overordnet beskrev de fleste pædagoger således, at børnene forstod og fulgte regler og retningslinjer. De beskrev dog også, hvordan det afhang af børnenes alder samt hvilke retningslinjer, der var tale om. Børnene blev f.eks. beskrevet som gode til håndvask, fordi de var vant til rutiner omkring håndvask i børnehaven før nedlukningen. Mange pædagoger føjede dog til, at det kun var muligt for børnene at overholde reglerne, fordi de voksne skabte og fastholdt rutiner med håndvask, guidede børnene og selv vaskede hænder, ligesom børnene efterlignede hinanden. Enkelte steder blev der leget med vand og sunget vaske-hænder-sange for at lette processen.

Hovedparten af pædagogerne mente, at det var vanskeligere med afstandskravene, idet disse – forventeligt for børnenes alder og udviklingsniveau – var ude af sind, så snart børnene begyndte at lege. Institutionerne handlede som beskrevet forskelligt i forhold til, i hvilken grad kravene om afstand blev opretholdt.

Mange børn optrådte som politibetjente for opretholdelse af reglerne. F.eks. sagde et barn til to piger, der krammede: "Man dør af corona – nu har I smittet hinanden". Eller: "Stoop, man må ikke kramme, for så kommer der corona". Når børn er meget optaget af regler og overtrædelse af disse, er det ofte tegn på,

at de arbejder for hårdt på at forstå og overholde flere regler, end de har kapacitet til. Det er således vigtigt, at man som voksen ikke stiller krav om at overholde regler, som børn ikke magter at overholde.

Der var flere eksempler på, hvordan børnene kendte og kunne gengive reglerne og samtidig overtrådte dem. En pædagog gav følgende eksempel:

"Hvis du spørger børnene, hvad reglerne er, kan de sagtens remse dem op. De glemmer dem dog, når de konkret står i situationen. Det er de voksne, der skal huske reglerne og minde børnene om dem. F.eks. ser to piger hinanden efter nedlukningen. Den ene siger: "Vi må ikke kramme pga. corona". Den anden nikker – det ved hun godt. Da de ser pædagogen, kommer de begge løbende og krammer hende."

Der var mange sådanne eksempler, f.eks.: Pædagog: "Suppen er varm." Børnene puster på suppen, så suppe og spyt står i en sky henover bordet.

At småbørn husker og kan gengive regler og retningslinjer, samtidig med at de i deres handling overtræder disse, er forventeligt for deres alder. Dette hænger sammen med hjernens udvikling. Småbørn kan ikke forventes at bruge regler til at styre deres handlinger med hjælp fra voksne.

Børn er vant til, at givne regler ikke altid er meningsfulde for dem i de forskellige kontekster, de færdes i (Kragh-Müller, 2013; Kragh-Müller & Ringsmose, 2015). Nogle pædagoger beskrev, at mange af børnene mest af alt så ud som om, at her var der bare flere regler fra "de mærkelige voksne", der ikke gav mening. En pædagog fortalte f.eks., at børnene brugte sætningen "det er corona" om alt, nærmest som et statement a la "sådan er livet bare".

Det var tydeligt ud fra børnenes udsagn og spørgsmål om corona, at de for det første opfattede corona, regler og retningslinjer meget konkret, og for det andet primært ikke opfattede en sammenhængende mening med det hele.

Et eksempel på den konkrete opfattelse var: "Kina er ond – de har givet os corona". Nogle børn personificerede corona: "Det er sådan et lyserødt coronamonster". En dreng på tre år spurgte pædagogen, der havde bedt børnene om at tage jakker på, fordi det var koldt udenfor: "Har corona nu også bestemt det?" Eller endnu et eksempel: "Hvornår tager corona hjem?"

Børnene havde mange spørgsmål om regler og retningslinjer. Selv om de brugte begrundelsen "vi skal vaske hænder, fordi der er corona" eller "man må ikke kramme, fordi der er corona" og tilsyneladende forstod det, viste deres mange spørgsmål, at det slet ikke hang sammen for dem – også forventeligt for alder og udvikling. Børnene stillede f.eks. følgende spørgsmål:

- "Hvorfor er der corona?"
- "Hvorfor skal der sprittes af?"
- "Hvorfor må jeg ikke selv hælde mælk op?"
- "Hvorfor må vi ikke lege i pudrummet?"
- "Har corona sagt, vi ikke må røre ved køleskab?"
- "Hvorfor må jeg ikke lege med min ven?"
- "Hvorfor skal vi sidde her og vente?" (i kø til toilet)
- "Hvorfor har vi fået vand på legepladsen?"

Som det fremgår, har børnene spørgsmål til hvert konkret coronatiltag, selv om de kan gentage "vi skal vaske hænder, fordi der er corona" og tilsyneladende forstår sammenhængen.

Børnenes kommentarer afslørede også, at børnene havde mange – også urovækkende – tanker om corona og de nye betingelser i børnehaven:

- "Pas på, den er ulækker, der kan være corona."
- "Du må ikke røre mig, du ved ikke, om du er syg."
- "Bliver alle mennesker syge og skal på hospital?"
- "Min mormor er gammel, dør hun af corona?"
- "Butikkerne er lukkede, fordi luften er syg."

Spørgsmålene og kommentarerne afspejlede, at børn har spørgsmål og tanker om corona, der både er svære at svare på i en så tilstrækkelig konkret grad, at børnene forstår det, og som også skaber utryghed hos børnene. Selv om kun to institutioner beskrev angst hos børn, viste børnenes kommentarer, at coronasituationen gav god grobund for utryghed hos børnene, måske også udvikling af angst senere, hvis børnene ikke får forståelige svar og/eller konkrete erfaringer, der besvarer spørgsmålene.

Det er karakteristisk for småbørn, at de bliver optaget af nuet – og f.eks. leger godt i børnehaven i lange perioder. Derfor kan det være fristende at tænke, at det hele går godt, og at børnene ikke er påvirkede af coronasituationen. Undersøgelsen her viste dog, at mange børn havde spekulationer og bekymringer om corona.

Man kan konkludere, at man som voksen på den ene side skal passe på med at informere børn om forhold og på måder, som de ikke qua deres alder kan forstå. På den anden side er det vigtigt, at man lytter til og forsøger at sætte sig ind i, hvad børnene giver udtryk for ikke at have forstået. Det er også vigtigt, at man som voksen lægger mærke til de mange spørgsmål, der rumsterer i hovedet på dem. Når man har forstået barnets oplevelse og spørgsmål, kan man forsøge at svare på en enkel, konkret måde – svarende til deres

alder og udvikling – så børnene ikke efterlades med usikkerheder og bekymringer, der ubearbejdet kan udvikle sig til angst hos børnene.

Sammenfatning og konklusion

Regler og retningslinjer omkring corona gav en række anderledes betingelser for organisering af det pædagogiske arbejde og medførte på den ene side en travl dagligdag med en række begrænsninger for pædagogerne i forhold til at opretholde den pædagogiske kvalitet. Der blev f.eks. brugt megen tid på at omorganisere struktur og rutiner og at vaske og spritte af – både hænder, toiletter, møbler og legetøj.

På den anden side gav nødvendigheden af at organisere arbejdet og indføre nye rutiner positivt mulighed for at opleve og at reflektere over, hvordan pædagogisk arbejde kan organiseres på mange måder. Flere institutioner beskrev således, hvordan de opdagede, at mere fleksible strukturer og rutiner betød, at både børn og voksne trivedes bedre, hvorfor man besluttede at ændre de tidligere måder at organisere arbejdet på for at øge den pædagogiske kvalitet i arbejdet.

Mange pædagoger oplevede, at når en fast pædagog modtog børnene, bød dem velkommen og hjalp dem hen til deres kammerater, var overgangen mellem hjem og institution lettere.

Normering og gruppestørrelse har en meget væsentlig betydning for børns trivsel, læring og udvikling (Christoffersen & Højen-Sørensen, 2013). Alle pædagoger oplevede, at man med f.eks. 6 børn i sin gruppe i stedet for 24 har helt anderledes betingelser for nærvær, leg og aktiviteter sammen med børnene. Tilbageholdende og udsatte børn blev inddraget i børnefællesskabet, der var færre konflikter og en højere grad af trivsel hos børn og voksne i de små grupper. Med en fast voksen til hver gruppe i hele åbningstiden, havde den pædagogiske kvalitet mulighed for at

blive fastholdt hen over hele dagen. Omvendt var der også børn, der savnede deres venner, som var placeret i andre grupper.

De små grupper og en bedre modtagelse af børnene udgjorde således en beskyttelsesfaktor i forhold til de mange udfordringer og usikkerheder, som situationen også bød på.

En anden beskyttelsesfaktor for børnene var, at de havde savnet børnehaven. Børnenes glæde over at vende tilbage og kunne lege med deres venner igen, overskyggede ifølge pædagogerne næsten nogle af udfordringerne i den nye situation.

Det var iøjnefaldende i undersøgelsen, hvordan børnene blev beskrevet som tilpasningsdygtige, nærmest uanset hvordan dagligdagen var tilrettelagt for dem. De affandt sig med ikke at have legetøj, at mangle venner, at være ude det meste af dagen, at vente i kø med 1 meters afstand for at vaske hænder, og de protesterede ikke i forhold til at følge reglerne, når de voksne ledte vejen.

Børnenes kommentarer og spørgsmål viste dog, at tilbagekomsten til børnehaven ikke var så nem for dem. Børnene havde mange spørgsmål, f.eks. forstod de ikke, hvorfor de ikke måtte lege med legetøjet. Børnene savnede venner i andre grupper. Børnene kunne opremse regler og sige "det er corona", men spørgsmål og kommentarer viste, at det var for svært og abstrakt for dem at se en mening med det hele, både hvorfor der var alle disse regler, og hvad corona egentlig er for noget. I hvilken udstrækning børn påvirkes af en omgivende verden, hænger sammen med de voksnes måde at forholde sig på. Undersøgelsen viste store forskelle på, hvordan de voksne tilrettelagde børnenes dagligdag – fra fokus på at overholde reglerne til fokus på at tilrettelægge en tryk og mere fleksibel dagligdag for børnene. Den

måde, som de voksne forvaltede situationen på, har givetvis haft betydning i forhold til børnenes muligheder for at forstå og forholde sig til den nye dagligdag.

Resultaterne af undersøgelsen giver anledning til refleksion. Først og fremmest i forhold til løbende at reflektere og diskutere, hvilken organisation og hvilke rutiner i daginstitutionen der giver en god pædagogisk kvalitet med gode muligheder for børnenes trivsel, læring og udvikling – både generelt og i forhold til overgangen mellem hjem og daginstitution. På den måde kommer man ikke til at fastholde uhensigtsmæssige strukturer og rutiner, fordi man plejer at have dem.

Børn trives og udvikler sig bedre, når pædagogerne har tid til nærvær i samværet med børnene. Undersøgelsen bliver dermed endnu en brik i debatten om

betydningen af tilstrækkeligt gode normeringer eller i det mindste minimumsnormeringer i børnehaven.

Undersøgelsen viste, at børnene havde ubesvarede spørgsmål og brug for voksnes hjælp til at forstå de ændringer, som coronasituationen medførte. Det er vigtigt, at forældre og pædagoger er ekstra opmærksomme på både at lytte til og kommunikere med børnene om deres oplevelser og fremover at opfange eventuelle langtidsvirkninger af situationen hos børnene.

Børn er utroligt tilpasningsdygtige – mere end hvad der er sundt for dem udviklingsmæssigt set. Ikke mindst dette resultat giver anledning til refleksion og debat både i forhold til børn i denne coronatid og i daginstitutioner og samfundsmæssigt set i forhold til de livsbetingelser, som vi giver børn i dag.

Referencer

- Bae, B. (2017). Children and Pedagogues as Partners in Communication: Focus on Spacious and Narrow Interactional Patterns. I: Ringsmose, C., & Kragh-Müller, G. (Red.), *Nordic Social Pedagogical Approach to Early Years* (side 171-197). Schweiz: Springer.
- Christoffersen, M., & Højen-Sørensen, A. (2013). *Børnehavens normeringer*. København: SFI.
- Cole, M., Cole, S., & Lightfoot, C. (2005). *Development of Children (5. udg.)*. New York: Worth Publishers.
- DeHart, G., Sroufe, L., & Cooper, R., (2000). *Child Development – its Nature and Course (4. udg.)* McGraw-Hill Companies.
- Dreier, Ole (2008). *Psychotherapy in everyday life*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Hansen, J.P (2020). Coronaregler i dagtilbud – sådan giver du børnene tryghed, *fagbladetfoa.dk*. Lokaliseret den 22. september 2020 på: <https://www.fagbladetfoa.dk/Artikler/2020/04/20/Coronaregler-i-dagtilbud-Saadan-giver-du-boern-tryghed>
- Kjær, J.S. (2020). Corona-krav – daginstitution opsætter 125 meter hegn på legepladser, og børn må passes af ukendte voksne, *Politiken.dk*. Lokaliseret den 22. september 2020 på: <https://politiken.dk/indland/art7751348/Daginstitution-ops%C3%A6tter-125-meter-hegn-p%C3%A5-legepladser-og-b%C3%B8rn-m%C3%A5-passes-af-ukendte-voksne>
- Kragh-Müller, G. (2012). Daginstitutionen som rum for følelsesmæssig og social udvikling. I: Svinth, L. & Ringsmose, C. (Red.), *Læring og udvikling i daginstitutioner* (s. 179-180). København: Dansk Psykologisk Forlag.
- Kragh-Müller, G. (2013). *Kvalitet i daginstitutioner*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Kragh-Müller, G. (2020): Vuggestuen, børnehaven, fritidsinstitutionen og skolen åbner efter påske, *Børneringen.dk*. <https://www.borneringen.dk/files/corona/corona%20artikel%20-%20grethe%20kragh-mu%CC%88ller.pdf>

- Kragh-Müller, G., & Isbell, R. (2011). Children's Perspectives on Their Everyday Lives in Child Care in Two Cultures: Denmark and the United States. *Early Childhood Education Journal*, 39, 17-27.
  - Kragh-Müller, G., & Kragh-Müller, S. (2004). *Politikens bog om børnehavebarnet*. København: Politikens Forlag.
  - Kragh-Müller, G., & Ringsmose, C. (2015). *Kvalitet i store og små daginstitutioner*. DPU, Aarhus Universitet.
  - Lindquist, G. (2004). *Vygotskij om læring som udviklingsvilkår*. Aarhus: Forlaget Klim.
  - Ringsmose, C., & Kragh-Müller, G. (2014). *KIDS – kvalitetsudvikling i daginstitutioner*. København: Dansk Psykologisk Forlag.
  - Sundhedsstyrelsen (2020). Råd og informationsmateriale til lærere, pædagoger og forældre om den kontrollerede genåbning af skoler og daginstitutioner, *Sst.dk*. Lokaliseret den 22. september 2020 på: <https://www.sst.dk/da/Nyheder/2020/Raad-og-informationsmateriale-om-den-kontrollerede-genaabning-af-skoler-og-daginstitutioner>
  - Sørensen, J. D. (2020). Bekymret børneforsker opfordrer til at skærme de små – sig til dem, at vi skal leve 100 år endnu, *Nordjyske.dk*. Lokaliseret den 22. september 2020 på: https://nordjyske.dk/nyheder/nordjylland/194aaa6c-031d-4682-b727-b81ac78e29e7?token=769a944a-5213-4d9c-aa9d-c7a514cf41a1&utm_source=nordjyske.dk%26utm_medium=delingsknap_plus
  - WHO (2004). *The importance of caregiver-child interactions for the survival and healthy development of young children – a Review*. World Health Organization.
-

Bilag 1. Undersøgelsens metode

Metodisk blev der udsendt et åbent spørgeskema til alle daginstitutioner tilknyttet paraplyorganisationen Børneringen, i alt 90 institutioner, beliggende i 12 forskellige kommuner på Sjælland – herunder København og Frederiksberg.

Formålet med at udsende spørgeskemaet til så mange institutioner var at indhente data fra et bredt udsnit af forskellige typer af daginstitutioner. Det var ikke hensigten at undersøge udstrækningen af de opnåede fund, men at komme i dybden med de indhentede svar med henblik på at belyse de ønskede områder, hvorfor der er anvendt en kvalitativ tilgang i bearbejdningen af spørgeskemaerne. Spørgeskemaet bestod derfor af en række åbne spørgsmål, hvor pædagogerne blev bedt om at beskrive deres oplevelse i forhold til de stillede spørgsmål.

En fjerdedel af de udsendte skemaer blev returneret. Denne svarprocent er almindelig for spørgeskemaundersøgelser. De indhentede data fra de åbne spørgsmål blev bearbejdet kvalitativt på den måde, at der i analysen af spørgeskemaerne metodisk blev foretaget en betingelses-, betydnings- og begrundelsesanalyse. I denne proces blev alle spørgeskemaer læst igennem flere gange med henblik på at belyse følgende tre områder: De nye og ændrede betingelser i dagligdagen efter corona, den betydning de anderledes betingelser havde for voksne og børn, og endelig børnenes reaktion på de nye forhold samt børnenes forståelse af corona og den ændrede dagligdag.

Betingelser og betydninger blev kategoriseret i forhold til indhold, og hvor ofte de givne forhold blev beskrevet og tillagt vægt af pædagogerne. De udvalgte citater er typiske for de givne emner og nævnt af mange af pædagogerne. Alle børnespørgsmål og citater er nævnt i artiklen.

Demografiske data

I spørgeskemaet blev de deltagende pædagoger bedt om at svare på spørgsmål vedrørende hvor længe de havde arbejdet i daginstitutioner, hvilken uddannelse de havde, hvilken institutionstype de arbejdede i, størrelsen på institutionen, hvor mange børn der normalt var i grupperne i institutionen, samt hvor mange børn der var i grupperne, da institutionerne åbnede efter coronanedlukningen. Afsnittet her viser de nævnte demografiske data.

Deltagende pædagoger:

Alle deltagende pædagoger havde en pædagoguddannelse bag sig, for pædagoger uddannet senere end 1990 en bachelorgrad, for pædagoger uddannet før 1990 den treårige pædagoguddannelse. 4 af de deltagende pædagoger var mænd, 19 var kvinder.

Pædagogerne havde mellem 2 og 30 års erfaring som pædagog:

- Mellem 2 og 10 år: 5 pædagoger
- Mellem 10 og 20 år: 6 pædagoger
- Mellem 20 og 30 år: 5 pædagoger
- Over 30 år: 3 pædagoger

Der ses således en jævn fordeling i forhold til, hvor længe pædagogerne havde arbejdet i daginstitution.

Institutionstype:

- Deltagende vuggestuer: 2
- Deltagende børnehaver: 12
- Integrerede institutioner: 5

Størrelsen på institutionen – antal børn i institutionen:

- 20-40 børn: 7 institutioner
- 40-60 børn: 3 institutioner
- 60-80 børn: 7 institutioner

- 80 til 100 børn:1 institution
- Over 100 børn:1 institution

Som det fremgår af oversigten, er de fleste deltagende institutioner små eller mellemstore institutioner. Kun to institutioner havde over 80 eller over 100 børn.

Hovedparten af de deltagende institutioner var selvejende daginstitutioner, fem institutioner var private institutioner. Alle institutioner var tilknyttet paraplyorganisationen Børneringen.

